AFGHAN GERMAN ONLINE
http://www.afghan-german.de
http://www.afghan-german.com

جرګې، ملي جرګې او لويې جرګې

ډاکټر عبدالصمد حامد

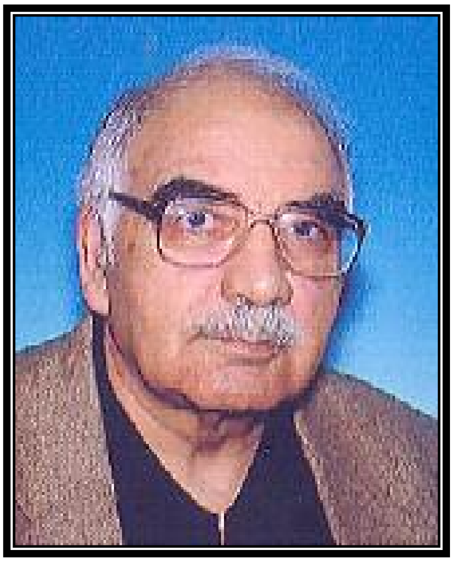

دعوت ۱۳۸ او ۱۳۹ ګڼې

يادونه: د دعوت په ۱۳٦ او ۱۳۷ ګڼو کې د دې ليکنې لومړى برخه خپره شوه چې د دې ليکنې د اهميت او يو شمير لوستونکو د پرله پسې غوښتنو له امله په بشپړ ډول په يوه ګڼه ياني همدې ګڼه کې خپريږي. (اداره)

اوس چې د ملګروملتونو په ابتکار او لارښوونه د بن د غونډې د موافقت ليك په اساس او په دې اړوند د يوه ۲۱ کسيز کميسيون غړي او مشر هم وټاکل شول؛ او په نتيجه کې د افغانستان راتلونکې اضطراري لويې جرګې او لويى جرګې پريکړو پورې تړل شوې، نو د دې جرګو ترکيبي ماهيت او عمليه او مشروعيت باندې غور او بحث د هر وخت نه زيات ضروري بريښي.

جرګې په عمومي توګه زموږ د ولس د هغو غوره دودونو څخه دي چې ډير اوږد تاريخ لري او په يوه محل او قام پورې منحصرې نه دي. زموږ د ټولنيز ژوندانه په مختلفو ساحو کې د ډيرو معضلو د حل د پاره د جرګو نه استفاده کيده او کيږي. په دې وجه د دې موسسې بلاانقطاع او عام چلښت ته د يوه منل شوي ښه دود په توګه هم د شرعي په سطحه او هم د افغانستان د حقوقي نظامونو په سطح (دتعاملي حقوق په توګه) يوه نافذه حقوقي موسسه ګڼل کيداى شي. که څه هم تراوسه پورې په دغه برخه کې لازمې او دقيقى څيړنې نه دي شوې. خو زمونږه د تاريخ په اوږدو کې په خاصو حياتي سياسي بحرانونو او حالاتو کې، جرګې دايرې شوې دي او اکثره د دې جرګو د مناسبو پريکړو او د هغو د تطبيق په واسطه زموږ د تاريخ مجرا په مثبته توګه تثبيت شوې هم ده. داسې جرګې معمولاً د ملي جرګو په نامه ياديږي. د مثال په توګه د ميرويس بابا په ابتکار او تدبير په (۱۰۸۷ هجري شمسي، ۱۷۰۸ م) کې د کندهار "مانجه" کې جوړه شوې جرګه او په (۱۱۲٦ هجري شمسي ۱۷۴۸م) کې کندهار ته نږدې د "مزار شيرسرخ جرګه" چې احمدشاه بابا په کې د هيواد د مشر په توګه وټاکل شو. که څه هم داسې ملي جرګې زموږ په تاريخ کې د ډيرو لويو جرګو نه زيات ارزښت او اهميت لري، خو د ماهيت له کبله لوئې جرګې د دوی څخه متفاوته دي.

۱: لويه جرګه: که څه هم لويې جرګې د جرګو څخه نشئت کړې دى، خو د خپل حقوقي ماهيت له لحاظه د نورو جرګو سره تفاوت لري. ولو که د "لويې جرګې" اصطلاح د اماني اصلاحاتي پروګرام نه مخکې هم استعمال شوې وي، خو په حقيقت کې د خپل خاص ماهيت له کبله منطقاً د اماني دورې د نوښتونو سره رامنځ ته شوى، نه د هغه نه مخکې. ځکه چې په افغانستان کې د شرعي او عرفي نظام ترڅنګ د قانون څخه ناشي نظام (ولو که د شرعي احکامو سره د موافقت په شرط هم و) او د هغه تصويب د لويې جرګې په واسطه شوى، دې موسسې ته د هيواد د

حقوقي او سیاسي سیستم په چوکاټ کې د یوه غوره او ثابت رکن ماهیت ورپه برخه شو. یعنی لویې جرګې د خپلو نورو وظیفو ترڅنګ عمدتاً د موسسانو د مجلس صلاحیت او حیثیت حاصل کړ.

که څه هم د اماني دورې اصلاحي پروګرامونه د یو شمیر داخلي او خارجي عواملو پر بنا تر ډېره حده پورې نه یوازې ناکامه شول، بلکې شاه امان الله په خپله هم سلطنت د لاسه ورکړ. خو لویې جرګې د اماني دورې نه وروسته هم خپل ماهیت د لاسه ورنکړ. اساسي قانون او نور قوانین د شرعې په حدودو کې د هیواد د حقوقي نظام یوه مهمه برخه تشکیلوي او په دې اړوند لویه جرګه او پارلمان د خلکو د ارادې د تمثیل په عملیه کې (ولو که عموماً یوازې په شکلي توګه هم وي) د یوه مهم او دایمي دولتي رکن حیثیت ترلاسه کړي. د اماني دورې د حقوقي نظام اصلاحي پروګرام په حقیقت کې د لاندینۍ مفکورې څخه نشئت کړی:

د افغان مسلمان ولس حقوقي نظام بنائی چې د شرعې په چوکاټ کې د افغان ولس د ارادې نه نشئت کړی وي. د دې د پاره چې د خلکو اراده په سمه توګه تمثیل شي او د پخوانیو دورو په خلاف اوسنی ټولنیز جوړښت دا نشي په ډاګه کولای چې کومې حلقې د ولس د ارادې ممثلین دي. نو دا تجویز مرجح وګڼل شو چې د انتصابي غړو تر څنګ دې په لویه جرګه کې یو شمیر انتخابي غړي هم حضور ولري. په دې اساس افغاني محلي ادارې عملاً د انتخابي حوزو په حیث وټاکل شوې چې د هغو بالغو نارینه و له خوا په محکمو کې د شرعي اقرار او د شرعي وثیقو په جوړولو سره وکیل وټاکل شي.

د دې وکیلانو تر څنګ چې د لویې جرګې انتخابي غړي نومیدل، یو شمیر مخور شخصیتونه لکه مشهور دیني علما، روحانیون او یو شمیر نور قامي مشران، د پاچایي فرمان په واسطه د انتصابي غړو په حیث ټاکل کیدل. د دې غړو ترڅنګ یو شمیر (منورین) په دولتي ادارو کې د خاصو منصبونو د خاوندانو په حیث د دې جرګې د طبیعي غړو په نامه ټاکل کیدل. د دې غړو ترڅنګ یو شمیر (منورین) په دولتي ادارو کې د خاصو منصبونو د خاوندانو په حیث د دې جرګې د طبیعي غړو په نامه ټاکل کیدل. دغه دریمه ډله په نادرشاهي او ظاهرشاهي لویو جرګو کې په دې بڼه نه وه موجود. که څه هم د نادرشاه د دورې (۱۳۰۹ هجري شمسي) کال په لویه جرګه کې یو شمیر خلکو چې عموماً دولتي مامورین و، د مشاورینو په نامه برخه درلوده. خو د لویې جرګې دغو ګډون کوونکو د رایې حق نه درلود.

د ۱۳۴۳ هجري شمسي کال د اساسي قانون په سطح د لویې جرګې موسسې هم د سیاسي او حقوقي خصوصیت، هم د ترکیب او هم د خپلو وظایفو د دوام او نوعیت د لحاظه د اهمیت وړ بدلون وموند. دغه بدلون په هیواد کې د ځینو حلقو د انتقاد سره مخامخ شو.

که څه هم د اماني دورې په اساسي نظامنامه کې د دې دورې د ځینو نظامنامو او بین المللي معاهدو د تصویب په رابطه، همدا راز د نادرشاه د دورې د اساسي اصولنامې، ځینو نورو اصولنامو او بین المللي معاهدو په ارتباط په ضمني توګه د دغو دورو لویو جرګو ته د تصویب کوونکی مقام په حیث اشاره شوې. خو د لومړي ځل د پاره د ۱۳۴۳ هجري شمسي کال په اساسي قانون کې لویه جرګه د موسسانو د مجلس او د ځینو نورو مهمو وظیفو د اجراکولو د پاره د ذیصلاح جرګې او رکن په حیث نه یوازې په صراحت یادونه شوې، بلکې د اساسي قانون د نورو موسسو ترڅنګ د یوه مهم رکن په توګه د لویې جرګې ترکیب او صلاحیتونه هم تنظیم شوي دي. د دې اساسي

قانون په وجه لویه جرګه (په پنځم فصل او یو شمیر نورو موادو کې) د اساسي قانون د تعدیل په شمول د لوړو صلاحیتونو په لرلو سره په حقیقت کې د خلکو د ارادې د انعکاس د عالي رکن حیثیت لري او د ولسي جرګې او مشرانو جرګې د غړو او همدغه شان د ولایاتو د جرګو د مشرانو څخه جوړیږي.
څرنګه چې دا درې جرګې تل حاضرې وي او یا ژر حاضریدی شي، نو د لوئې جرګې دایریدل د اساسي قانون د تعدیل او تصویب د دوهمې دورې نه پرته (۱۲۱ او ۱۲۲ مادې) کوم مشکل نه خلقوي او ډیر وخت نه نیسي؛ او کیدای شي چې په بحراني او اضطراري حالاتو کې هم د جرګې په ترکیب کې د کوم بدلون نه پرته دایرې شي او لازم تصمیمونه ونیسي. خو د دې د پاره لازم شرط دا دی چې د دولت نظم داسې وي لکه څنګه چې د ۱۳۴۳ کال په اساسي قانون کې تجویز شوی او د هغې تجویز عملي کول ممکن وي.
څنګه چې د ولسي جرګې او د مشرانو جرګې دوه ثلثه غړي او د ولایاتو د جرګو غړي او مشران د عامو انتخاباتو او سری رائی اخیستلو د لارې انتخابیږي، نو که په دغو انتخاباتو کې ګوتی ونه وهل شي واقعاً د خلکو د ارادې ممثل ګڼل کیدای شي. نو ځکه لویه جرګه د دې اساسي قانون د تجویز په اساس د دوو پخوانیو اساسي قوانینو په پرتله د دموکراسۍ د لحاظه پرمختګ دي.
لکه چې ګورو نه د ۱۳۴۳ هجري شمسي کال په اساسي قانون او نه د افغانستان په پخوانیو اساسي قوانینو کې د اظطراري لویې جرګې یادونه شوې ده. دا ځکه چې اضطرار یو حالت دی او نه کومه حقوقي یا ټولنیزه موسسه. نو منطقاً هم اظطراري لویه جرګه نه شي موجودیدلی او دلته د بحث وړ هم نه شي ګرځیدلی.
له دې کبله چې د تیرو دورو یعنی (اماني، نادرشاهي او د ظاهرشاهي دورو د یوې برخې) لویې جرګې د دې اساسي قانون په وجه تعدیل شوی، یعنی پخوانی شکل یې د منځه لاړ او د کوم بل مشروع حقوقي نظام په واسطه بیرته نه دي احیا شوی، د ترکیب او شکلیاتو د لحاظه د نوی نومونو لکه اظطراري لویه جرګه او نورو په واسطه په مشروعه توګه نه شي منځ ته راتلی ولو که د امنیت د شوری او یا د ملګرو ملتونو د سرمنشي او د هغه د خاصو استازو او یا که د ځینی پخوانیو افغاني مقاماتو له خوا هم وي. مخصوصاً چې د بن جرګې د تصویب په اساس د ۱۳۴۳ هجري شمسي کال اساسي قانون د نوي اساسي قانون د جوړیدو او مشروع تصویبه پورې د ځینو محدودیتونو سره د افغانستان د حقوقي نظام د بنسټ د حیثیت مدعي ګرځیدلی.
۲: عنعنوي جرګې: یوازې عنعنوي جرګې چې په پیل کې یې یادونه وشوه، د هیواد د اوسني بحران د حل په لاره کې مطرح کیدی شي. ځکه چې دا جرګې اوس هم په افغانستان کې د نافذی حقوقي، ټولنیزې او سیاسي موسسی په توګه خپل مقام لري او د دغو جرګو څخه نن هم په مختلفو حالاتو کې کار اخیستل کیدای شي او تر ډیره حده پورې اخیستل کیږي هم.
د مثال په توګه:
۱: د کورنیو، قبیلو، قامونو، کلیوالي شخړو په اوارولو کې جرګو نه د حکم په توګه کار اخیستل کیږي. (په حقوقي مسایلو کې لکه میراث، واده او یا طلاق)، او یا په تجارتي معاملو کې.

۲: جرګې په هغو شخړو کې چې د ټولنيزو اړيکو څخه راپيدا شوي وي د خير غوښتونکو اصلاحي او پخلا کولو وظيفه اجرا کوي. لکه د بزګرانو او يا د ځمکو د خاوندانو ترمنځ. قامي لانجو، جنګی شخړې که فردي شکل ولري او يا قامي او همدا راز په سياسي وطني لانجو کې.

۳: جرګې د خلکو په شخصي موضوعاتو او يا ټولنيزو چارو کې د مشورو ورکولو وظيفه اجرا کوي.

۴: په محلي او يا ملي سطح په سياسي او پوځي چارو کې د پريکړې وظيفه لري.

۵: جرګې د موقتې او يا د اوږدې مودې له پاره د کلي، منطقې، قبيلې، قام او يا ملي مشرتابه ټاکي.

په دې اړوند بايد په نظر کې ولرو چې د جرګو د وظيفو خصوصيت، د جرګوپه ترکيب، رابللو، مشرتابه، کردار او تنظيم هم تر ډيره حده تاثير لري.

۳: ملي جرګې: لکه چې په پيل کې ورته اشاره وشوه ځنې مهمې ملي جرګې زموږ په تاريخ کې مثبت او اغيزمن نقش لرلی. چې د هغې له جملې نه مو د دوو جرګو يادونه وکړه:

۱: ملي جرګه د ميرويس نيکه په ابتکار او لارښوونه د مانجې په محل کې د قامونو د مشرانو په ګډون جوړه شوه او د هيواد د استقلال د ترلاسه کولو د پاه د لازمو تدبيرونو تجويز پکې وشو، چې د ميرويس نيکه په لارښوونه او ابتکار دې په ځو قدمونو کې تطبيق شي. لکه چې معلومه ده، دې پريکړې زر عملي بڼه غوره کړه او په نتيجه کې يې نه يوازې د يوې پيړۍ نه وروسته د هيواد استقلال بيا حاصل کړ، بلکې د اسلام پر اصولو ولاړ – زموږ د ملي عنعنو سره په سمون د قامي سپين ږيري توب پراصل ولاړ يو داسې دولتي نظام يې رامنځ ته کړ، چې د نورو په ظاهري شان او شوکت باندې ولاړو نظامونو او دربارونو سره يې کوم شباهت نه درلود.

د هيواد د هغه وخت ټولنيز جوړښت د خصوصيت په وجه د ملي جرګو دايرول او مطلوبو يعنې د ولس د ګټو د تحقيق سره سمو پريکړو ترلاسه کول نسبتاً مشکل نه وو. ځکه چې د هغه وخت افغاني ټولنې څخه دا په ډاګه کيدای شوه چې کوم خلك په محل او ټول اولس کې د چا مشري مني او مشرانو هم د قام په مقابل کې عموماً ځان دومره متعهد ګڼه چې په خپلو کارونو کې يې د ولس ګټې په نظر کې نيولې.

۲: د کندهار د "مزار شير سرخ" د ۱۱۲۶ هجري شمسي، ۱۷۴۸م کال جرګه:

دا جرګه د "مانجې" د جرګې په خلاف د يوه سړي په ابتکار نه، بلکې د ډيرو قامونو د مشرانو په ګډ ابتکار د دې له پاره دايره شوي وه چې د نادرشاه افشار د مړينې نه په استفادې سره د هيواد استقلال ترلاسه او د هيواد د پاره يو ملي مشر وټاکل شي. که څه هم په دې بڼه د دې جرګې جوړيدل د جرګې د غړو د ښه نيت ښکارندوی وو، خو قامي مشران د موجودو ذات البيني رقابتونو له کبله د هيواد دمشرد ټاکلو په سر نه جوړيدل.

لکه چې معلومه ده په هيواد کې د نفاق څخه د يوې لويې فتنې د پيداکيدو د مخنيوي په نيت دوی د خپلو ذات البيني اختلافاتو سره سره دا تجويز وکړی شو چې د جرګې يو زلمی غړی چې نسبتاً د يوې کمکۍ قبيلې مشر وو، خو د نادر افشار په دربار کې د هغه وخت په سياسي رمزونو پوه، د جګړو په ډګر کې ازمويل شوی شخصيت په حيث په قامي رقابتونو او پرو جنبو کې هم اخته نه وو، د ولس د مشر په توګه وټاکل شو. دغه شخصيت احمدخان درانی وو.

احمدخان دراني نه يوازې د سياسي او پوځي نبوغ او لوی شخصيت خاوند و، بلکې د خپل ولس د ټولنيزو او سياسي خصوصيتونو څخه هم پوره خبر وو. د احمدخان دغو خصوصيتونو ده ته دا امکان ورکاوه چې نه يوازې ډير ژر په ولس کې خپل مشرتوب تثبيت کړي، د هيواد استقلال بيرته ترلاسه او ويې ساتي، بلکې د افغان ولس د روښانې تاريخې عنعنې په پيروی، يو ځل بيا يو پياوړی او منل شوی دولت جوړ کړي. احمدشاهي دولت د پنځوسو کلونو وروسته د ده د لمسيانو د بی اتفاقی او غربي استعمار د مسلکي او اغيزمنو تخريبي لوبو په نتيجه کې مخ په کمزوری او کوچني کيدو شو. دې تخريبي جريان د نولسمې پيړۍ په اوږدو کې نور هم شدت ومومند. خو د دې ټولو تخريبي عواملو او بې اتفاقيو سره سره بيا هم زموږ د ولس د پراخو پرګنو د سرښندنې او قربانيو نه ډکو مقاومتونو او خالصانه جهادونو له برکته د افغانستان اصلي هسته تر ننه پورې د ميراث په توګه پاتې شوې ده.

د څه د پاسه درويشتو کلونو راپديخوا نړيوالو او سيمه ييزو لوبو يو ځل بيا موږ د خپلو راتلونکو نسلونو په وړاندې د يوې لويې ازموينې سره مخامخ کړی يو چې پرته د لازم ايثار، درايت، پراخ نظر، صبر او د خدايي عدالت او په حمايت باندې د توکل او جرئت څخه به بريالیتوب راپه برخه نه شي. نن زموږ د فنا او بقا خبره ده نه د کومې لويې او يا کمې برخې د لاسه ورکولو لکه چې وليدل شول د دې ذکر شويو ملي جرګو ترمنځ، د جرګو د مبتکرينو او مشرتابه د لحاظه توپير موجود دی. د لومړۍ ملي جرګې د "مانجې جرګې" لارښود، مشر او مبتکر ميرويس نيکه وو. د دوهمې "مزار شير سرخ" جرګې مبتکرين او مشران د ولس قامي مشرانو يوه برخه وه، نه کوم شخص، قامي مشر او شخصيت. خو دا ملي جرګې د خپل ترکيب د لحاظه سره تر ډيره حده پورې ورته وې: د جرګو غړو نه يوازې تر ډيره حده د يو بل سره اشنايي درلوده، بلکې دوی په دې پوهيدل چې څوک د ولس د کومې ډلې او کومې برخې د ارادې تمثيل کوي او تر کومه حده د خپلو موکلينو ملاتړ ترلاسه کولی شي. دوی په دې هم پوهيدل چې د جرګې کومې پريکړې به ولس ته د منلو وړ وي.

د اماني دورې لويې جرګې او د هغې نه وروسته دايرې شوې لويې جرګې د ملي جرګو ماهيت درلود. لکه څنګه چې په پيل کې ورته اشاره وشوه، د دې جرګو دايريدل هم د افغاني مراجعو له خوا د (اکثره سلطنت، خو د داودخان په دوره کې د جمهور رئيس له خوا) او د دوی په ابتکار جوړيدې. دغو جرګو په مهمو ملي مسايلو پريکړې کولې. خو د خپل ترکيب له نظره د نورو ذکرشويو لومړنيو ملي جرګو په مقايسه يې بڼه بدله شوې وه. ځکه چې د دې دورې د ټولنيز جوړښت په وجه دا څرګنده نه وه چې څوک د کومې حلقې د ارادې ممثلين دي او د کومې حلقې له خوا يې ترکومه حده پورې ملاتړ کيږي.

نو له دې کبله د اماني دورې د لويو جرګو مبتکرينو او ډيرو (مخصوصاً انتصابي) غړو عموماً د ټولو نه زيات د خپلو ټاکل شويو اهدافو تصويبولو ته توجه کوله. دوی پوره اټکل نه شوای کولای چې دا پريکړې به ترکومه حده د ولس د لويو پرګنو د پاره د منلو وړ وي.

همدا علت وو چې د دوو لومړيو ملي جرګو پريکړې د هيواد د استقلال او قوت باعث وګرځيدې. خو د اماني دورې د لويو جرګو د پريکړو سره د اولس د لويو پرګنو د مخالفت په وجه په هيواد کې اغتشاش او ورور وژنه منځ ته راغله. حال دا چې په خپله شاه امان اله او د جرګو ډيرو انتصابي غړيو هم غوښتل چې د لويو جرګو په واسطه د خپلو اهدافو د تحقق د پاره د ولس د لويو پرګنو حمايت ترلاسه کړي. او د قدرت د مرکز (سلطنت) او د ولس د

پراخو پرګنو ترمنځ د همدی لویو جرګو په وسیله د افهام او تفهیم او اتفاق امکان موجود شي. خو لکه څنګه چې ولیدل شول نتیجه یې معکوسه وه. زما په عقیده ښایي چې د حاضر وخت غیر افغاني حلقې چې زموږ د رتلونکې په باره کې د لویې جرګې د لارې تصمیم نیسي، باید دا ترخه تجربه د تل د پاره په نظر کې ولري.

د هیواد اوسنی حالت:

د تیرو څه د پاسه دوه ویشتو کلونو راپدیخوا، د بین المللی سیاسي دریځو، اړیکو او اغراضو پر بنا افغانستان د شوروي د تیري کوونکي او ظالمې امپراطورۍ د سرو لښکرو او د هغوی افغاني ګوډاګیانو د تبه کارۍ ډګر وګرځید. د دې ظلم او تیري په مقابل کې د افغان ولس پراخو پرګنو د معینو شرایطو او حدودو په رعایت سره په جهاد لاس پورې کړ چې د ظلم او تیري په مقابل کې د متناسب قیام او جنګ ماهیت لري. د افغانانو د پراخو پرګنو دغه هر اړخیز جهاد د ډیرې اوږدې مودې د پاره دوام وکړ.

زموږ د ولس خالصانه او کم ساري جهاد په بین المللي سطح ډیر ژر عملاً د یو ثمربخښونکي ائتلاف بڼه غوره کړه. دا ائتلاف د یوه نسبتاً کمکي هیوادچې د خپلو ملي نوامیسو او د خپلې خاورې د دفاع له پاره د لوی خدای په عدالت د عقیدې او توکل پر بنا هرې قربانۍ ته تیار وو؛ او د بشري ټولنې د لویې کورنۍ سره چې د ملګرو ملتونو په شکل تمثیلېده عملاً میدان ته راغی. دا ځکه چې د نړۍ اکثرو هیوادونو د شوروي امپراطورۍ د دې تجاوز له کبله خپل ځانته او یا خپلو ګټو ته خطر احساساوه نو ځکه یې زموږ د جهاد سره مادي او معنوي مرستې کولی.

لکه چې ومو لیده، د افغان ولس د دې خالصانه جهاد د برکته نه یوازې د شوروي اتحاد متجاوزې سرې لښکرې د افغانستان نه وشړل شوې، بلکه دغه جهاد د یو شمیر نورو عواملو ترڅنګه (چې د شوروي امپراطورۍ داخلي اقتصادي او ټولنیز مشکلات هم پکې شامل دي) د شوروي امپراطورۍ په ړنګیدو کې یو د دقت وړ عامل وګرځید.

د دې امپراطورۍ د منځه تللو په وجه نه یوازې زموږ په سیمه کې، بلکې په نړۍ کې لوی بدلونونه رامنځ ته شول: د اوکراین نه نیولې تر مرکزي اسیا د جمهوریتونو پورې د شوروي امپراطورۍ غړې هیوادونه خپلواک شول. د وارسا تړون د منځه ولاړ؛ په شرقي اروپا کې د شوروي اقمارو د دغې امپراطورۍ د جغ نه نجات وموند او د کمونیزم د دیکتاتورۍ نه د روسیې خلك آزاد شول. د شرقي او غربي المان یووالی بیرته اعاده شو. او بالاخره د غرب او په خاصه توګه د امریکې په ګټه د نړیوال سیستم د قدرت د توزیع په سیستم کې بدلون راغی.

د ملګرو ملتونو د موسسې په ګډون د نړیوالې بشري کورنۍ اکثرو غړو زموږ د قربانیو او جهاد نه د ثمر څخه د دغه ائتلاف پر بنا ګټې ترلاسه کړې. خو له بده مرغه یوازې افغان ولس ترې محروم پاتې شو، توهین شو او اوس د تباهۍ ګړنګ ته برابر شو. دا حالت افغاني او غیرافغاني عوامل لري:

افغاني عواملو تر ډیره حده پورې زموږ د سیاسي صحنې د فعالو لوبغاړو نفاق، غیرواقعیت بیني، تر ډیره حده د دوې ریاکاري، خپل ولس باندې نه باور او د خپلو وطنوالو سره خواخوږي نه لرل، د خپلو بهرنیو ملګرو د اوامرو په اجرا کې او د هغوی د ګټو د خوندي ساتلو په لاره کې د زیار ایستلو څخه نشئت کړی.

غیر افغاني عوامل هم ډیر دي چې دلته یوازې لاندیني مطلب ته توجه کیږي:

غربي نړۍ، موږ او زموږ قربانیو ته اصلاً کوم اهمیت قایل نه شوه. موږ يې د روسانو په شمول د سيمې د هيوادونو د لوبو د ډگر په توگه يوازې پريښودلو او خپل اصلي هدف ته متوجه شول چې د وارسا د تړون د ماتيدو نه په استفادې سره د ناتو د تړون ساحه په ټوله شرقي اروپا کې پراخه کړي" د شوروي امپراطورۍ په بقاياو کې اقتصادي اهدافو د تحقق د پاره خپل نفوذ زيات کړي او د روسانو د سلطې د توسعې مخه ونيسي. په نړيوال سياست او نورو مسايلو کې آزاد لاس ولري.

زموږ گاونډيان او د سيمې ځينې نور هيوادونه، چې په حقيقت کې دوی هم په نړيوالو سياسي لوبو کې د لوبو د دانو حيثيت لري هر يو په خپل وار غوښتل چې د واقعيت بينۍ نه پرته د نورو په مقابل کې د افغانستان څخه د خپل نفوذ د ساحې په توگه کار واخلي. دوی غوښتل چې زموږ د هيواد په ارتباط د نولسمې پيړۍ د سترو قدرتونو د لويو لوبو نه په تقليد يوه نوې شانتې لويه لوبه جوړه کړي. خو د سيمې د وړو قدرتونو له خوا دا جوړه شوې لويه لوبه هم د دوی او هم زموږ په ضرر تمامه شوه. لويه لوبه د دوی د کنترول څخه ووتله او په نتيجه کې يې افغانستان عملاً د وړو او لويو قاچاقچيانو، د بين المللي مافيا په گډون ماجراجوښونکو عناصرو او حلقو، د بين المللي استخباراتي شبکو، د بين المللي تروريزم د تربيې مهم مرکز او په خاصه بيا هغه بين المللي تروريزم د نفوذ ساحه وگرځيده؛ چې په نيويارك او واشنگټن کې د سپتامبر د ۱۱ فاجعې د طرحې او تطبيق په تور متهم دي.

لکه چې اوس گورو، موږ نه يوازې د بشري ټولنې سره د خپل جهادي ائتلاف څخه د مشروعو گټو اخيستلو څخه محروم شو، بلکې د بين المللي تروريزم په مقابل کې د امريکې په ابتکار او مشرۍ د نړيوال نوي ائتلاف د سيوري او نامه لاندې روسيه د شوروي د وارث په توگه په موږ خپل پخواني او نوي ملگري مسلطوي او د خپل نظامي حضور په وسيله خپل سياسي نفوذ تثبيتول غواړي. حال دا چې افغان ولس د جهاد د دورې د موتلفينو او ملگرو له خوا (چې اوس د دې نوي ائتلاف مشران او مهم غړي هم دي) د بې‌وفايي له کبله په لومړۍ درجه د بين المللي تروريزم قرباني دي. يعنې افغانان د خپل جهادي ائتلاف په پای کې محروم او يوازې پاتې شول، لس کاله د سياسي خلا او د خپلو پخوانيو ملگرو د اغارضو له کبله وځپل شول او اوس بيا د پخواني ملگرو او غليمانو له خوا د نوي ائتلاف په ذريعه ځپل کيږو. کله چې دې ائتلاف د تروريزم په ضد زموږ په هيواد کې خپل نظامي عمليات پيل کړۀ د افغانستان خلك د تيرو اتو کالو راپه ديخوا په داسې حالت کې وو، چې نه پوهيدل د چا پلوي شي او د چا مخالف، يوې خواته يې د طالبانو بدمرغه او د نه منلو وړ نظام او بلې خواته د طالبانو ضد نظام چې عمدتاً د طالبانو د مخه دورې د تالاگرو، او بدنامو خلکو څخه جوړ وو. دواړه خواوې نه يوازې دا چې د خارجې حلقو له خوا تقويه کيدې، بلکې دومره د هغوی د هداياتو د تاثير لاندې وې چې د افغان ولس په گټو او پت پسې نه گرځيدل او دواړه خواوې د خپلو غير افغاني ملگرو د گټو د تامين په لاره کې خپل هيوادوال وژل. له دې کبله زموږ د ولس لويې پرگنې په سياسي لحاظ بيخي فلج شوې وې.

په دغو شرايطو کې د طالبانو ضد جبهې ته ښه فرصت وربه برخه شو ځکه طالبانو تر اخره پورې نه يوازې د بن لادن او د هغې د القاعدې شبکې د تخريب او هيواد نه د هغوی د ايستلو سره مخالفت کاوه، بلکې د نړيوال ائتلاف په وړاندې يې داسې دريځ غوره کړ چې په پای کې د هغوی په وړاندې جگړې ته حاضر شول. طالبانو په خپل دې کار سره او بيا يو دم د کابل د پريښودو په واسطه د وروستي ځل د پاره په ارادي او يا غيرارادي توگه روسانو او د

هغوی افغاني پلویانو ته خدمت وکړ. په نتیجه کې نه یوازې امریکې او د ائتلاف نورو غړو ته په افغانستان کې د هغوی نظامي حضور لازم او میسر شو، بلکې د ټولو نه مخکې د روسیې نظامي او سیاسي ډله په کابل کې ځای په ځای شوه، پرته د دې چې د افغانستان د خلکو د ارادې د تمثیل مدعیانو له خوا د دوی په مقابل کې کوم منفي عکس العمل وښودل شي.

لکه چې معلومیږي، دوی غوښتل چې د طالبانو نه مخکې حالت اوس د دوی په ګټه بیا رامنځ ته شي او دا ځلې د خارجي قواو (مخصوصاً د روسانو) په مرسته د ډیرې مودې د پاره په ټول افغانستان مسلط شي.

افغانستان باندې د بین المللي تروریزم په ضد د مبارزې د پاره د نړیوال ائتلاف نظامي عملیات او برید د افغانستان د سولې او ثبات په اړوند د ملګرو ملتونو پروګرام

د سپټامبر د فاجعې څخه وروسته د ملګرو ملتونو د امنیت شورا د افغانستان په ارتباط څو فیصلې صادرې کړې دي چې د هغې جملې څخه یوه د تروریزم په ضد د مبارزې د پاره نړیوال ائتلاف او په خاصه توګه امریکې ته دا صلاحیت ورکوي، چې د بن لادن د محکمې او د هغې د القاعدې شبکې د منځه وړلو په ارتباط په افغانستان کې نظامي عملیات وکړي.

همدا راز په افغاسنتان کې د سولې او ثبات د تامین په خاطر د ملګرو ملتونو د سرمنشي د خاص استازي د وړاندیز ضمني تائید په لړ کې ښاغلي سرمنشي ته دا وظیفه وریه غاړه کوي چې په افغانستان کې د بشر د حقوقو د رعایت پر بنا او د افغانستان د خلکو د ازادې ارادې څخه ناشي پراخ بنسټه حکومت د جوړولو په واسطه سوله او ثبات تامین او د دې هیواد د بیا ودانولو کار دې پیل شي. ښایي چې دا موضوع په نظر کې ولرو چې د یوې خوا د افغانستان د خلکو د بشري حقوقو په خوندي ساتلو ټینګار کیږي او د بلې خوا نه خارجي ځواکونو ته په افغانستان کې د پلې کولو او د جنګي عملیاتو ازادي ورکول کیږي.

په هر صورت د بن د جرګې په پای کې د افغانستان د موقتی اداري جوړیدل او د هغې د افغاني غړو ټاکل او د ضطراري لویې جرګې د ترکیب او تدبیر د پاره یو ویشت کسیز مستقل کمیسیون او سترې محکمې د جوړیدو تصویب هم وشو.

لکه چې معلومه ده د بن د جرګې غړي د ملګرو ملتونو د سرمنشي او د هغه د خاص استازي له خوا د څلورو افغاني حلقو څخه تعین شوي او د المان د حکومت له خوا یې میلمه پالنه کیدله. دا افغانان د افغانستان د ولس د استازو په توګه نه، بلکې د ملګرو ملتونو د خبرو د ګډون کوونکو حیثیت لري. د دې درې واړو موسسو نظارت او لارښوونه د ملګرو ملتونو د سرمنشي د خاص استازي په غاړه ده او د دې ټول پروګرام مسئولیت هم د ده او د ملګرو ملتونو موسسې ته متوجه وي.

لکه چې په سر کې ورته اشاره وشوه، د ملګرو ملتونو په دې پروګرام کې د اضطراري لویې جرګې او عادي لویې جرګې دایریدل او د هغوی تصویبونه محوري نقش لري. نو ښایي چې اوس په دې موضوع څه رڼا واچول شي: موږ په پیل کې یادونه وکړه چې د افغانستان په تاریخ کې د اضطراري لویې جرګې په نامه کومه اصطلاح نشته او د منطق د لحاظه هم دا اصطلاح صحیح نه بریښي. ځکه چې اضطرار یو حالت دی او نه کومه جرګه او موسسه.

همدا راز دا هم په ګوته شوه چې زموږ د اوسني حالت سره سم د لويې جرګې د دايرولو امکان هم نشته. مخصوصاً چې د بن د جرګې د فيصلې په اساس قانون تر جوړولو او نفاذ پورې د ۱۳۴۳ کال اساسي قانون د ځينو محدوديتونو سره نافذ اعلان شوي او د دې اساسي قانون د لويې جرګې د تکوين عناصر لکه ولسې جرګه، مشرانو جرګه او د ولاياتو جرګه اصلاً موجود نه دي. همدغه شان د افغانستان په اوسنيو شرايطو کې د ازادو، عامو او سري انتخاباتو د لارې د خلکو د استازو د ټاکلو او د هغوی په وسيله د خلکو د ارادې د انعکاس او تمثيل د امکان نشتوالی يو بل تريخ واقعيت دی. نو په دې اساس يوازې د عنعنوي ملي جرګې په دايرولو سره دا نسبي امکان ترلاسه کيدای شي، چې د افغان ولس د راتلونکې نظام په هکله د خلکو اراده تحقق ومومي. خو دلته هم د يوه لوی مشکل سره مخامخ کيږو، ځکه چې د هيواد په تاريخ کې داسې کومه جرګه، ملي جرګه يا لويه جرګه نشته چې د غير افغاني مرجع له خوا جوړه او دايره شوې وي. که څه هم ملګري ملتونه د بن فيصلې په چوکاټ کې د يوې افغاني مرجع (مستقل کميسيون) پيش بيني کړ. چې د دې کميسيون له خوا به د بحث وړ جرګه دې دايره شي. خو د ملګرو ملتونو له خووا د ذکر شوي يوويشت کسيزي کميتې ټاکنه په داسې شکل شوې، چې کميته په ملګرو ملتونو پورې مربوطيږي. د موقتې ادارې په شمول افغاني حلقې په کې برخه نه لري. ښايي چې د ملګرو ملتونو ښاغلی سرمنشي، د ده خاص استازي او په دې اړوند د دوی نور ذيصلاح کسان دې نزاکت ته متوجه وي او د ډير درايت، تدبير او امانت داری سره خپله دا وظيفه ترسره کړي. په دې لاره کې به د افغاني حلقو ملي وظيفه او د دوی سره همکاري دا وي، چې په علني توګه او د افغان ولس د نظر لاندې، د ملګرو ملتونو مربوطو مراجعو ته خپل مشورتي نظر څرګند کړي.

له دې کبله غواړم چې د دوی توجه لاندې مطالبو ته جلب کړم:

۱: د تيرو څلورويشت کلونو تجربو پر اساس د افغان ولس د لويو پرګنو احساس دا دی: بشري ټولنه، او د هغه په استازيتوب ملګري ملتونه او په خاصه توګه د دې موسسې د امنيت د شورا ستر غړي د افغانستان په مقابل کې د جهاد د دورې په ارتباط د هغه موجود ائتلاف له بابته چې پرته د کوم شکلي قرارداد څخه عملاً د افغان ولس او ازادې نړۍ ترمنځ د آزادۍ څخه د متعرضو ځواکونو په مقابل کې د دفاع په اړوند موجود شوي وو، پوروړي دي.

ځکه چې افغان ولس په دې تعهد کې خپله ونډه د مليونونو شهيدانو، معلولينو او ويجاړ وطن په بيه ادا کړې.

افغانانو سرې لښکرې د هيواد نه وشړلې پرته له دې چې خپل بري نه کومه ګټه ترلاسه کړي. نو په دې وجه د ملګرو ملتونو څخه دا توقع کيږي چې د دې پور په ارتباط خپله وظيفه ترسره کړي او نه يوازې د بشري عاطفې او عادي اداري دندې پر بنا.

۲: ملګرو ملتونو ښايي چې په دې اړوند د دې څو پوښتنو د ځواب په لټه کې شي. ايا تر کومه حده پورې خپله افغانان د افغان ولس د اوسني لوی مصيبت عامل دي، او څومره هم غيرافغاني حلقې او ځواکونه.

آيا ملګري ملتونه، د هغې غړي او په تيره بيا د نړۍ ستر قدرتونه د دې توان او اراده لري، چې په افغانستان کې د غير افغاني حلقو او ځواکونو تخريبي مداخلې او د هغوی د عمالو د منفي فعاليتونو مخه ونيسي؟ که داسې نه وي، نو په افغانستان کې به د سولې او ثبات له پاره د دوئ حالت له اوس نه نور هم خراب کړي. د دې پوښتنې مطرح کيدل په څو دليلونو ضروري بريښي:

لومړی د ملګرو ملتونو په ګډون ټولو باخبرو حلقو ته دا په ډاګه ده، چې تراوسه پورې ځینې هیوادونه او ځینې نورې حلقې عملاً دا خپل مسلم حق ګڼي چې زموږ په داخلي چارو کې مداخله وکړي، ولو که دوی خپل دا کار د نورو د واقعي او یا احتمالي مداخلو د مخنیوي په نیت توجیه کوي.
بله دا چې د سپټامبر د فاجعې په ارتباط د افغانستان د کشالو د حل په لاره کې د امنیت د شورا جدي تصمیمونه او د هغې په اړوند د ملګرو ملتونو د سرمنشي او د هغه د خاصو استازو د نویو صلاحیتونو او فعالیدو سره جوخت د ځینو هیوادونو له خوا په صراحت سره دا اعلان وشو چې دوی د افغانستنا په ځینو برخو کې خپل نفوذ ټینګول غواړي، پرته له دې چې د نورو سترو نړیوالو ځواکونو او یا د ملګرو ملتونو د مربوطو ارګانو له خوا د دې په وړاندې کوم محسوس عکس العمل وښودل شي.
نو له دې کبله ډیرو افغاني حلقو سره دا اندیښنه پیدا شوې چې ګواکې ملګري ملتونو خپل پروګرام پردې اصل جوړ کړي چې په افغانستان کې د نورو مداخلې د یوه واقعیت په توګه ومني او د هغې د رعایت سره د حل یوه لار پیدا کړي. زما په عقیده دا مطلب د ښاغلي کوفي عنان د تیر کال د اګست د میاشتې د هغه راپور د متن څخه څرګندیږي چې د ځینو وړاندیزونو سره یوځای یې د امنیت شورا ته وړاندې کړي. د همدغه راپور او وړاندیزونو پر اساس ده ته وظیفه ورکړل شوه.
د کوفي عنان د وړاندیزونو نه دا انتباه کیږي چې افغانستان ته د یوې بین المللي معاملې د موضوع په توګه کتل کیږي، چې په هغې کې د ۶ جمع ۲ هیوادونو په ګډون د ټولو ذیدخلو هیوادونو د اړیکو ترمنځ د هماهنګۍ د ایجاد د لارې په راتلونکي کې په افغانستان کې د یوه ملت او د هغه سیستم د جوړولو د پاره زمینه مساعده شي.
حال دا چې باید لومړی د افغانستان ملي حقوق او علایق تشخیص او تعریف شي چې د نورو د مشروعو حقوقو ترمنځ د هم اهنګۍ د ایجاد د لارې نه په سیمه او زموږ په هیواد کې د سولې او ثبات د پاره زمینه مساعده شي.
تر کومه حده چې تراوسه موږ ته معلومه شوې، د ملګرو ملتونو د پروګرام په دې پړاو کې داسې علایم نه لیدل کیږي چې د هغې نه دا په ډاګه شي چې د افغانستان مشروع ملي ګټې تعریف او د هغه د تحقق له پاره کوم لازم تجویز شوی وي. حتی داسې علامې لیدل کیږي چې ذیدخلو هیوادونو ته عملاً دا اطمینان ورکړی شوي چې د هغوی علایق او ګټې به خوندي ساتل کیږي.
د مثال په توګه د بن په جرګه کې رابلل شوې حلقې تر یوې اندازې د ځینو غیر افغاني ذیدخلو خواوو د علایقو د رعایت پر بنا صورت موندلی وو او په نتیجه کې د موقتې ادارې او حتی د مستقل کمیسیون ترکیبي جوړښت د همدغسې پالیسۍ څخه متاثر شوی دې. ځکه چې دوی د خپل ترکیب د خصوصیت له لحاظه به په راتلونکې کې د یو پراخ بنسټه حکومت د جوړیدو د پاره نه یوازې ګټور نه وي، بلکې ضرر هم ورسوي.
د پورتنیو مطالبو په نظر کې نیولو سره ښایي ځینې مشورې هم ورکړی شي:
د ملګرو ملتونو پروګرام او د هغه حضور ته د افغان ولس حسن نظر په لومړی درجه د افغانانو د هغه خپګان او مایوسۍ نه پیدا شوي، چې دوی یې د افغاني فعالو حلقو او د هغوی غیر افغاني ملګرو او ولي نعمتانو په وړاندې لري. نو هیله ده چې ملګري ملتونه په خپل پروګرام کې د دې خوشبینۍ نه په مطلوب شکل ګټه واخلي تر څو یې افغانانو ته هم ګټه ورسیږي.

د دې د پاره به دا ضروري وي، چې د ذکر شويو فعالو افغاني حلقو او د هغوی د غيرافغاني ملګرو د سلوك په خلاف د ملګرو ملتونو پروګرام او کار د ترڅلو دروازو تر شا د پټو مجلسونو په سطح ترسره نه شي. دغه پروګرام بايد په دې منحصر نه شي چې يوې خاصې افغاني حلقې ته يې ګټه ورسيږي. که څه هم داسې يوه تګ لاره به ځيني مشکلات هم ولري خو په خبرو کې د افغان ټول ولس داخلول زموږ د مشکلاتو د حل په لاره کې د ذات البيني اعتماد لاژمه فضا ايجادولی شي.

د سپټامبر د فاجعې سره سره چې تر ډيره حده پورې د اسلامي جريانانو او د مسلمانانو په مقابل کې تر يوه حده پورې منفي دريځونه تقويه شوي، ښايي چې دا واقعيت د نظره ونه لويږي چې افغانستان يو اسلامي هيواد دی. او د يوه مسلمان هيواد په توګه د اسلام او مسلمانانو سره ژورې کلتوري او انساني اړيکي لري او د دوی د ټولنيز نظام بنسټ د اسلام پراصولو ولاړ او د هغې نه ناشي دی.

لکه څنګه چې د داودخان د جمهوريت د اساسي قانون په شمول د افغانستان د ټولو اساسي قوانينو څخه پوره معلوميږي د افغانستان ولس د اسلام او د حقوقي نظام بيلتون نشي قبلولی. خو لکه څنګه چې د ۱۳۴۳ کال اساسي قانون کې ښودل شوي، د افغان ولس توجيه د اسلام په داسې پراخ نظر او واقعيت بينۍ باندې ولاړه ده، چې د هغې په چوکاټ کې د غربي ديموکراسۍ او د هغې ډير ارزښتونه تر ډيره حده پورې د اسلام د اصولو سره توافق پيدا کولای شي. خو زموږ ټولنيز نظام د غربي سياسي نظام د کاپي کولو د لارې تحقق نه شي موندلای. د ذکر شوي اساسي قانون راپديخوا په افغانستان کې د ډيرو غير افغاني تجربو څخه پيروي وشوه. په دغو تجربو کې زموږ د هيوادوالو ډيرېويني او اوښکي توی شوي، خو دا ټولې تجربې ناکامې شولی. مثلاً د ۱۳۴۳ کال په اساسي قانون کې د اسلام اساسات او مشروطه پاچايي پورې تړلي ارزښتونه د نه بدليدونکو ارزښتونو په توګه معرفي شوي. کله چې مشروطه شاهي د داودخان د کودتا سره عملاً د منځه لاړه. د پخواني پاچا او د هغه د کورنۍ په ګډون هيڅوك د هغې څخه د دفاع د پاره کومې مجادلې ته حاضر نه شول. خو د کمونستي خلقي او پرچمي کودتاګانو وروسته چې زموږ په ټولنه کې د اسلام پر اصولو ولاړ ارزښتونو ته خطر متوجه شو، خلکو په جهاد او داسې لوی ولسي پاڅون لاس پورې کړ؛ چې په نتيجه کې يې نه يوازې سرې لښکرې د هيواد نه وشړل شوې، بلکې کمونيزم يې هم مات کړ؛ بشري ټولنې د ملګرو ملتونو د عمومي غونډې په متفقه رايه هم دا مطلب تائيد کړ، چې په افغانستان کې د هيواد د استقلال، ازادۍ او د خاورې د بشپړتيا او د هيواد د نظام اسلامي خصوصيت ساتنه د دې هيواد د سولې او ثبات د پاره ضروري ده. د کمونستانو د سقوط نه وروسته د جهاد په ماحول کې جوړ شويو تنظيمونو چې عموماً يې د نړيوالو اسلامي نهضتونو سره نږدې اړيکې لرلی او په سياست کې د هغوئ مشورو ته احترام قايل وو، نه يوازې په هيواد کې سوله او سياسي ثبات رانه ووست، بلکې کوم حالت چې دوی عملاً په وطن کې ايجاد کړ زموږ د خلکو د اسلامي برداشت او تصور سره يې هيڅ سمون نه درلود. نو د دې کبله د افغان ولس د پراخو پرګنو د ملاتړ څخه محروم پاتې شول، چې په نتيجه کې د دغه اسلامي نهضت د اکثرو ډلو اهداف په قامي افراطيت، دښمنۍ او تعصب بدل شول.

لکه چې معلومه شوه د اسلام ديوبندي تفسير د طالبانو د سلطې په وخت کې تجربه شو، نه يوازې افغان ولس ته د منلو وړ نه وو، بلکې نورو اسلامي ملکونو ته يې هم زيان ورساوه. دا هم په ډاګه شوې چې په افغانستان کې د

کمونستانو هڅې نه یوازې زموږ په هیواد کې ناکامه شوې، بلکې د کمونیزم په مقابل کې د افغانانو جهاد او ملي پاڅون د خپل نړیوال وسیع بعد په واسطه حتی د کمونیزم د اصلي مرکز (شوروي امپراطورۍ) د انهدام یو عامل هم وګرځید.

د دغو تجربو په جریان کې افغاني حلقې هم د راز راز محیطي تاثیراتو له کبله د ټولنې په باره کې د فروعو له لحاظه د بیلابیلو تصورونو پیروان شول. د دې د پاره چې د فروعو په سطح د نظر اختلاف په ملي سطح د وحدت د پاره خطر نه شي دا به ضروري وي چې د هیواد راتلونکی نظام د اسلام پراصولو ولاړ وي او د هغه نه د داسې واقعیت بینۍ او مستقبل لیدنې پیدا شوی تفکر په وجه داسې یو حقوقي او ملي سیاسي ماحول جوړ شي، چې ټولو ته په کې د ژوند او ونډې اخیستلو زمینه مساعده وي.

د دې کبله ښایي چې ملګري ملتونه او د دې موسسې موثري حلقې دې مطلب ته جدي پاملرنه وکړي ځکه چې د دغې لارې به نه یوازې د افغانستان ستونزې حل شي، بلکې دا تجربه به د یوه داسې موډل په توګه تبارز وکړي چې اسلامي نړۍ د نورو تمدنونو سره په سوله ییزه توګه ژوند وشي کړي. د راتلونکو ملي جرګو په ارتباط له هر څه دا ضرور بریښي چې یوویشت کسیزه کمیټه او د دې سره تړلې نورې حلقې د دې کمیټې درووند بار ته توجه وکړي؛ خپل نوي مسئولیتونه وپیژني او په دې اړوند د خپل ځان سره دا پوښتنې مطرح کړي:

استقلال او مستقل والی یعنې څه؟ استقلال د چا په وړاندې؟ دا استقلال به کوم اعمال احتوا کوي؟ د دوی د استقلال رابطه به د خدای، د ضمیر، وطنوالو، د تاریخ او د هیواد د ګټو په مقابل کې څنګه تامین شي؟ آیا دا استقلال به د دوی د نفسیاتو په سطح د مختلفو وسوسو، جاه طلبۍ، خودخواهۍ. منفعت غوښتنې او فرصت طلبۍ، شخصي حب او بغض او په پای کې د تهدیدونو او خطرونو څخه راپیدا شوی د ویرې د احساس په مقابل کې هم موجود وي؟ او که دې ایثار ته تیاري موجود نه وي، نو دومره اخلاقي جرئت باید موجود وي، چې سړی د دې وظیفې د قبلولو څخه معذرت وغواړي؟ آیا هغه مقامونه، چې ددې کمیټې غړي یې ټاکلي دي، دې ته حاضر دي چې پخپله هم د دوی استقلال د عمل ته احترام وکړي؟

آیا دا کومیټه به په نهایي توګه تصمیم نیسي او نیولی یې شي؟ یعنې د دوی تصمیم به د جرګو د غړو په باب نهایي تصمیمونه وي؟ د خلکو د اعتراض په صورت کې کومه بله مرجع هم شته چې د خلکو اعتراض ته غوږ ونیسي؟ که داسې نه وي سیاسي او ټولنیز عواقب به یې څه وي او د افغانستان سوله، ثبات ته به یې کوم خدمت کړی وي؟

د راتلونکې جرګې او د هغوی نه هیلې:

د راتلونکې جرګې چې ملګري ملتونه یې د اضطراري لویې جرګې او د لویې جرګې په نامه یادوي نقش به په دې پورې تړلی وي چې"

۱" دا جرګې به د خپلو غړو ترکیب د لحاظه ترکومه حده د افغان ولس د ارادې تمثیل وکولای شي؟ او تمثیل کوي.

۲: د افغان ولس سره تر کومه حده دا احساس پیدا کیدای شي چې د ملګرو ملتونو د کار او صلاحیت سره سره د دې جرګو په تصمیمونو کې د افغان ولس د ارادې رعایت هم شوی دي.

۳: د ملګرو ملتونو مسئولین او د سولې بین المللي ځواکونه تر کومه حده په دې بریالي شوي چې په افغانستان کې د عام ذهنیت د ازاد انعکاس د پاره زمینه مساعده کړي؟

۴: ملګري ملتونه او د انتخاباتو مستقله کمیټه ترکومه حده د خپلو اجراآتو په وسیله د خلکو اعتماد جلبولی شي؟
۵: د ټولینیزو خبري اړیکو وسایلو څخه په کار اخیستلو سره او د امنیت د چارو د ښه سمبښت په واسطه ترکومه حده خلکو ته دا احساس ورکول کیږي، چې د ملګرو ملتونو او ذیدخلو افغاني مقاماتو له خوا د کومی معینی افغاني حلقې په ګټه او یا په ضرر د دوی د مقابلې خوا پلوي او یا مخالفت نه کیږي؟
۶: آیا حقوقي او سیاسي نافذه فضا خلکو ته (د جرګو د غړو او مطبوعاتو ته) تر کومه حده دا اطمینان ورکولای شي، چې د خپلو اظهاراتو او تصیمونو له کبله به تعقیب او مصدوم نه شي؟

څنګه چې مخکې ورته اشاره وشوه، ننۍ جرګې په داسې حالت او سیاسي فضا کې دایریږي او جوړیږي چې په ولس کې د ملي مشرتابه د تبارز زمینه نه ده مساعده. همدغه شان زموږ د ولس ټولنیز جوړښت نه دا هم نه څرګندیږي چې څوک د کومې حلقې د ارادې تمثیل کولای شي. د خلکو د مختلفو حلقو د ارادې د تمثیل مدعیان، عموماً د مختلفو حلقو هغه افراطي عناصر دي، چې په دې اړوند نه یوازې خپلو منځو کې د ډیرې مودې راپدیخوا دښمني لري او تبلیغوی یې بلکې تر ډیره حده د خارجي رقیبانو او مخالفو حلقو تر تاثیر لاندې واقع دي؛ د دوی حتی ځنې حلقې د هیواد په ضرر د هغوئ نه هدایت اخلي او د هغې په تطبیق کې هڅې کوي. له دې کبله زموږ د ولس ټولې هیلې د ملګرو ملتونو په سرمنشي پورې تړل شوی. زما په عقیده راتلونکې جرګې به په دو لحاظو زموږ په راتلونکې کې مثبت یا منفي نقش ولوبوي: اول، که دوی نه یوازې د داسې عملي تصیمونو مصدر وګرځي چې د افغان ولس د قبول او تایید وړ وګرځي، بلکې د دې جرګو د موثرو غړو سلوك د جرګو د غړو ترمنځ او د افغان ولس د عام ذهنیت په سطح د ذات البیني اعتماد او متقابل احترام فضا خلق کړي. دوی به د دې سلوك په وجه په هیواد کې د نوي مشترك مشرتابه حیثیت پیدا کاندي.

له دې کبله به دا حتمي او د ډیر اهمیت وړ وي، چې د جرګو د غړو د ټاکلو په ترڅ کې د دوی د تمثیلي صلاحیت او صفت ترڅنګه د دوی خیرخواهي، خواخوږي، صداقت، درایت، تدبیر او ولس پخلاکولو او تفاهم ایجادولو صفت هم په نظر کې ونیول شي.

زموږ د موجود ټولنیز جوړښت په اړوند د راتلونکې جرګې او د بن کنفرانس کې د ملګرو ملتونو پریکړې:

لکه چې مو ولیدل زموږ هیوادا د یو شمیر ملي، سیمه ییزو، او نړیوالو عواملو له کبله په داسې موقعیت کې نه دي چې افغانان په دغه شرایطو کې وکولای شي د ذات البیني اتفاق په قوت د اوسني ملي مصیبت څخه د خلاصون په لار کې پخپله ابتکار وکړي.

نو د دې کبله ملګرو ملتونو د خپلو سترو او موثرو غړو په لاربښوونه او اراده ژمنه کړې، چې زموږ د خلکو د ازادې ارادې د انعکاس له پاره په څو مرحلو کې د لاژمو ټولنیزو، اقتصادي، اداري او سیاسي اقداماتو په وسیله زمینه مساعده کړي تر څو په افغانستان کې سوله او ثبات تامین شي.

همدا راز زموږ د موجوده ټولنیز حالت پر اساس ممکنه نه ده چې څوك د هیواد د منل شوي مشر په توګه د جرګې د دایرولو ابتکار وکړي. د مشرتابه یو شمیر مدعیانو افغان ولس ته یا امتحان ورکړی او د دې کبله د منلو وړ نه بریښي، یا ځني خارجي عوامل د دوی د بري مخنیوی کوي، یا ورسره لاژم سازماني امکانات نشته، یا د افغان ولس د یوه قام

سره د دوی خاصې اړیکې او یا د بل قام سره واقعي او یا تصور شوی مخالفت د دې باعث ګرځیدلې چې کوم مثبت نقش ونشي لوبولی.

زموږ ټولنیز جوړښت د دوهمې نړیوالې جګړې راپدیخوا د یوه لوی سیاسي بدلون د عملیې په جریان کې واقع دی. د تیرو څه د پاسه دوو لسیزو پیښو د ډیرې چټکتیا له کبله ټولنیز بدلون تر ډیره حده خپل پخوانی ماهیت د لاسه ورکړی. خو پرته د دې چې د اتکا وړ نوي عناصر په کې په وضاحت وپیژندل شي تر څو د دې لارې د خلکو د ازادې ارادې د پاره یوه پریکنده او د منلو وړ وسیله میسره شي.

د اوسني عصر د تقاضا سره سم چې د ټولنې، ټولنیز جوړښت د معمولو عناصرو په توګه سیاسي ډلې یو شمیر حرفوي، کلتوري، اقتصادي او یو شمیر نور مشهور سازمانونه ګڼل کیږي، هم زموږ د ټولنې د خصوصیت په رعایت سره هغه وظیفه نه شي اجرا کولی لکه چې پرمختللی هیوادونو کې اجرا کوي. ځینې سیاسي او شبه سیاسي ګوندونه له دې کبله زموږ په هیواد کې لازم نقش نه شي لوبولی چې د افغانستان د دیموکراتیك خلق ګوند د حکومت په وخت کې د ملي خیانت، او وطنوالو په مقابل کې د بې ساري جنایاتو له خاطره د افغان ولس ذهنیت د سیاسي احزابو په مقابل کې څه شانتې حساسیت پیدا کړومخصوصاً چې د جهاد د ماحول هغه تنظیمونه چې د احزابو شکل لري، پس تر دې چې کابل کې حکومت باندې سره جنګونه شروع کړل، عام ذهنیت کې د احزابو په باره کې منفي قضاوت شدت وموند. د جهاد په ماحول کې جوړ شوی محلي او یا سیمه ییزو، اداري، لوژیستیکي او نظامي جوړښتونه هم یا د وخت په تیریدو سره یا د منځه لاړل یا یې د تنظیمونو تر تاثیر لاندې خپل هویت د لاسه ورکړ. او یا د پرو او جنبو په اخ او ډب کې ګیر او بدنام شول او یا هم د مایوسی په واسطه غیرفعال حالت ته واوښتل.

د ملګرو ملتونو د بن د جرګې یوه مهمه پریکړه دا وه چې د هیواد د نوي اساسي قانون تر جوړیدلو پورې د ۱۳۴۳ کال اساسي قانون د ځینو محدودیتونو سره نافذ وګرځي. لکه چې ولیدل شو، د دې اساسي قانون لویه جرګه که څه هم کټ مټ نه شي تطبیقیدلی، خو د هغی د روحیې او د ارزښتونو د تفسیر د لارې د راتلونکو جرګو د ترکیب خصوصیت او د کار په اړوند ترې استفاده کیدلای شي.

د دې اساسي قانون د اتم فصل د ۱۱۲ – ۱۰۸ موادو په اساس په هیواد کې مرکزي اداري سیستم نافذیږي، خو افغانانو ته دا زمینه هم مساعدیږي چې د محلي او ولایتي شوراګانو په واسطه د مشورې د لارې خپلو محلي او ولایتي چارو کې برخه واخلي. همداراز د لویې جرګې د ترکیبي عناصرو د تثبیت په اړوند هم د دغې اصل رعایت کیږي. (د ولسي جرګې او مشرانو جرګې او د ولایتي جرګو د مشرانو په ګډون)

د اسن ښار، د ۲۰۰۲ میلادي کال د فبروري ۱۵مه

Dawat, P.O.Box 289, 2001 Lillestrøm, Norway
Tel. +47. 63 84 43 85 Mobil. + 47. 90856195 Fax. +47. 64 84 43 84
e-mail: Dawatnet@start.no Internet: http://home.no.net/dawatnet